

**ТАЛАБАЛАРНИНГ МУҲАНДИСЛИК КАСБИГА ОИД ИЖОДИЙ
ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ДИДАКТИК
ТАЛАБЛАРИ ВА ШАРТЛАРИ**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.96.60.777>

Эшқувватов Улугбек Абдулло ўгли,

Тошкент давлат техника университети

Термиз филиали “Транспорт иншоотлари ва автомобиль йўллари” кафе-
драси ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада олий таълим муассасалари талабаларининг муҳандислик касбига оид ижодкорлик қобилиятларини ривожлантиришнинг дидактик талаблари ва шартларини бажариши орқали бўлажак муҳандисларда касбга йўналтирилганлик ижодий қобилиятни шакллантириш масаласи баён қилинган.

Калит сўзлар: талаба, таълим, тарбия, муҳандис, ижод, қобилият, дидактик, ўқув жараёни, қизиқиши, кўникма, малака, касб, самарадолик.

**ДИДАКТИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ И УСЛОВИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ
ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ ПО ИНЖЕНЕРНОЙ
ПРОФЕССИИ**

Эшқувватов Улугбек Абдулло ўгли,

Ташкентский государственный технический университет Преподаватель кафедры «Транспортные средства и автомобильные дороги» Термезского филиала

Резюме: В статье рассматривается проблема формирования творческих способностей, направленных на профессию будущих инженеров, путем выполнения дидактических требований и условий для развития творческих способностей, связанных с инженерной профессией студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова: Студент, образование, инженер, творчество, способности, дидактика, учебный процесс, интерес, навыки, квалификация, профессия, эффективность.

**DIDACTIC REQUIREMENTS AND CONDITIONS FOR THE
DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS IN THE
ENGINEERING PROFESSION**

Eshkuvvatov Ulugbek Abdullo o'g'li,

Termiz branch of Tashkent State Technical University

Teacher of the department “Transport buildings and automobile roads”

Summary: The article describes the issue of formation of creative abilities directed to the profession of future engineers by fulfilling didactic requirements and conditions for the development of creative abilities related to engineering profession of students of higher educational institutions.

Keywords: Student, education, upbringing, engineer, creativity, ability, didactic, educational process, interest, skills, qualification, profession, efficiency.

Ривожланган давлат иқтисодиёти кўпчилик ҳолатларда истиқболли илмий-техник ғоялар келиши ва амалга тадбиқ тезкорлигига боғлиқ бўлади. Бунинг учун илмий-тадқиқот ижодкорлик иши натижадорлигини кескин ошириш лозим. Ишнинг муваффақияти кўпинча мутахассислар малакаси, уларнинг мураккаб илмий-тадқиқот, тажриба-конструкторлик ва ташкилий

масалаларни ижодий ҳал қилиш қобилиятига боғлиқ бўлади.

Бундай мутахассисларни шакллантириш муаммоси асосан фундаментал, амалий тадқиқотлар ҳамда олий таълим тизими доираларида ҳал қилинади. Олий таълим тизимида илмга қизиқувчи талабаларни аниқлаш ва танлаш, уларни тарбиялаш йўлга қўйилиши лозим. Шу сабабли олий таълим муассасаларида ўқитишнинг дидактик асосларини такомиллаштириш зарурияти пайдо бўлади.

Ижодий фикрлаш қобилиятига эга талабаларни тарбиялашни уларни илмий тадқиқот ишларига жалб қилиш, натижаларни ишлаб чиқаришга тадбиқ қилиш орқали амалга ошириш мумкин.

Талабаларни мутахассислик- ижодий йўналтириш уларни услубият асоси ва илмий ижодкорлик тажрибасини ўргатиш орқали бажарилади.

Шу сабабли олий таълим муассасаларида талабаларда илмга йўналтирилганлик ижодий қобилиятни шакллантириш орқали амалга оширишни ўрганиш долзарб масала ҳисобланади.

Турли муаллифлар томонидан эълон қилинган касбий компетенция муаммолари тўғрисидаги илмий мақолаларда ижодий изланиш энг асосий сифатлардан бири эканлиги қайд этилади. Мазкур тадқиқотимизда мутахассиснинг касбий компетенциясида ижодкорлик масаласига алоҳида урғу берилган бўлиб, у мутахассисда касбий-педагогик ижодкорликни ривожлантиришни назарда тутди.

Ижодкорлик ҳақида фикр юритар эканмиз, аввало ижодкорликнинг моҳиятини мукамал таҳлил қилиб олиш зарур. Ижодкорлик моҳиятини ўрганиш, айтиш жоиз бўлса, ўта мураккаб масала саналади, чунки унинг зиммасига инсон ва табиатни ўрганишнинг муҳим методологик масалаларини ечишдек вазифа қўйилади. Ижодкорликни ривожлантириш манбалари, биологик ва ижтимоий, объектив ва субъектив, индивидуал ва жамоа ўртасидаги ўзаро мутаносибликни бу жараёнлар ўз ичига қамраб олади.

Ш.С.Шарипов ихтирочиликни «тегишли идоралар томонидан патентлар билан тасдиқланадиган янги техник ечимни ишлаб чиқишга йўналтирилган ижодий фаолият тури, ихтирочилик ижодкорлиги эса бу жараённинг шахсдаги зехнлилик, топқирлик, мустақил ва танқидий фикрлаш каби ижодкорлик сифатлари билан боғлиқ умумий тавсифи», деб таърифлаган» [17].

Г.Гегел дунё ижодий фаолият умумий схемасини “мутлоқ ғоя” деб атаб, биринчи марта турли фаолият асосини ривожланиш асосига қарама –қарши эканлигини кўрсатган эди.

Ижодкорликнинг асосий қирралари В.С.Библер, Ж.Брунера, А.В.Брушлинской, Л.С.Выготский, И.Я.Гальперин, И.П.Гильфорд, В.В.Давыдов, Г. Кляус, Ю.Н.Кулюткин, А.Н.Леонтьев, А.М.Матюшкин, Ж.Пиаже, Я.А.Пономарев, К.Поппер, С.Л.Рубинштейн каби машхур файласуфларнинг асарларида келтирилган.

О.В.Афанасьев ва В.В.Зотовларнинг асарларида ижодкорлик мураккаб, кўп қиррали, ижтимоий-маънавий ходиса сифатида кўрилган. М.С. Каган, Б.М. Кедров, В.Ф.Овчинников ва бошқалар асарларида ижодкорлик, унинг тузилиши, ва шахс ривожланишида ижодкорлик таъсири ўрганилган [18].

М.Г.Ярошевский ижодкорлик – янгилик яратишдир деб таъкидлаб ўтган эди. Уни шундай тушуниш керакки, бунда субъектнинг тасаввурлари янгиланади ва ҳуққ атвори, у яратган ва инъом этаётган маҳсулотлари ҳам яхшиланади»[13]. Ўхшаш таъриф ва белгиларни у ёки бу шаклда бошқа кўплаб ижодкорлар фаолиятларида ҳам кузатиш мумкин. Масалан, С.Л.Рубинштейннинг таъкидлашича, ижодкорлик қандайдир янгилик яратувчи фаолиятдир. Янгилик олиб кириш ижодкор юксалишига сабаб бўлади. Шу билан бирга, фан ва маданият тараққиёти тарихида ҳам ўз изини қолдиради [12].

Иждорлик «қайта шаклантириш» – мавжуд шакл унсурлари ёрдамида янги шакл яратиш демакдир. «Қайта шаклантириш» иждорлиги ўз ичига олдиндан маълум бўлган шаклга ўхшаган янги шаклни кашф этишдир. Иждорлик «бир шаклдан иккинчи шаклга ўтказиш» – бу жараёнда қодаларнинг янги қолипи, чизмаси, маълум тузилмаларнинг янги тури юзага келади. Янги яратилган шакллар эски шаклларнинг янгича талқини бўлмайди. Иждор шахс қодалар яратилиши биланок, уларга суянган ҳолда, янги қодалар яратиш устида иш бошлайди. Ундан сўнг фаолият шакллари очиш, олдин ҳеч қачон қўлланилмаган шаклларни кашф этиш учун бош қотиради.

Бўлажак мутахассиснинг касбий-педагогик иждорлиги ривожланиши ҳақида фикр билдирар эканмиз, бу борада М.Г.Ярошевский томонидан берилган хулосалар диққатга сазоворлигини айтиш жоиз. Олимнинг фикрича иждорлик жараёнига тизимли муносабат уч жиҳатли таркиб ва уларнинг ўзаро узвийлигида ўрганишни тақозо этади. Улар нарса ва ҳодисалар, ижтимоий ва шахсга тааллуқлилик таркиблардан иборатдир: нарса ва ҳодисалар таркиби – эвристика, нарсанинг янги образини яратувчи руҳий «мато», сўнгра у илмий матнга айланади ва янги ғоялар, назариялар ва кашфиётлар сифатида юзага чиқади. Бу эвристикалар: аналоглар, метафоралар, қиёслаш, моделлардан иборат бўлиб, одатда фикрлаш мазмунини ташкил этади ва визуал шакл га эга бўлади; ижтимоий таркиб – бундай иждорлик когнитив-диалогик «дастлабки фаоллиги» сифатида кўзга ташланади. Шундай қилиб, оппонентлар, муқобилликлар ҳам иждорлик жараёнларнинг авж олишига туртки беради; шахсга оид таркиб – шахсий интилиш, ички мақсадли истак ва иждор субъектининг хусусий сифатларидан иборат бўлиб, иждорлик жараёнларни узлуксиз ташкил этишда юзага чиқадиган янги белгилар, ўзгаришлардан иборат» [13].

Педагогикада иждорлик назариясининг асосларини ишлаб чиқиш, фаолият турларида иждорлик жараёнларининг қонуниятларини тадқиқ қилишда психология фани бекиёс аҳамият касб этади. Жумладан, Л.С.Виготский, А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн, Б.М.Теплов каби психолог олимларнинг ишларида иждорлик қобилиятларини ривожлантириш ва иждорлик фикрлаш муаммолари чуқур тадқиқ қилинган» [2]. Инсоннинг иждорлик қобилияти шахс сифати ҳисобланиб, психолог олимларнинг фикрига кўра у тўртта гуруҳга ажратилади:

– интеллектуал сифатлар: дунёқараш, эрудиция, фикрлашнинг иждорлик хусусиятлари (чуқурлиги, кенглиги, танқидийлиги ҳажмлилиги, номантикий фикрлай олиш);

– маҳсуллик сифатлари: эгалланган билимлар ҳамда методларни синтезлай олиш кўникмаси, тадқиқотларни амалга ошириш методологиясини эгалланганлик;

– иродавийлик сифатлари: ўз фаолиятини режалаштириш ва шароитга мослаштириб бориш, ўз-ўзини назорат қила олиш, ғояларни ривожлантириб, аниқ натижага етказа олиш;

– ҳиссий-ижодий сифатлар: интуиция, тасаввур, фантазия» [16].

Биринчи сифат И.Я.Лернернинг нуқтаи назарига боғлиқ. Унга кўра, иждор билан шуғулланувчи кишиларнинг фазилатлари чегарасини ўлчаб бўлмайди, улар ҳақида фикр айтиш учун ана шу фаолият табиатини англамай, унга монанд хислатларни билмай, аниқроғи, унинг иждорлик фаолият жараёнларини ўрганмай туриб гап юритиш мумкин эмас [7]. Шу муносабат билан тадқиқотчи иждорлик фаолиятнинг процессуал чегараларини ажратиб кўрсатади:

– мустақил равишда узоқ ва яқин, ички ва ташқи билимлар тизими ва маҳоратни янги вазиятга кўчиради;

– анъанавий вазиятларда янги муаммоларни ҳис этади;

- объект анъанавий функцияси ўрнига янгисини тасаввур қилади;
- масалаларни ечишда муқобил ечимларни ҳам ҳисобга олади;
- янги муаммоларни ҳал этишда фаолиятнинг олдиндан маълум бўлган усуллари ва йўлларини қайта ишлайди;
- принципиал янги йўллар топиш ниятида эскириб қолган йўллардан воз кечади.

Инсон омилини фаоллаштирувчи самарадор заҳиралардан бири жамият ҳаётининг барча жабҳаларида, ишлаб чиқаришда, техникада, фанда, таълим ва бошқарувда ижодкорликни ривожлантириш ҳисобланади. Шу боис ижодий муаммоларни жамоа бўлиб ечиш шароитлари ва ташкил этиш шакллари, муаммолари кун тартибидаги долзарб масалалардир.

Т.А.Сидорчукнинг илмий ишларини таҳлил этиб, тизимли ижодий фикрлаш шаклланишининг муваффақияти касбий таълим жараёнларида кўпинча ижодий фикрлашнинг асосий унсурлари шаклланиши даражасига боғлиқ эканлиги кўринади ҳамда шахс шаклланишининг дастлабки давларида бошланади, деган фикрни олға суради»[15]. Ана шундай унсурлар таркибига қуйидагилар киради: таҳлил қилиш қобилияти, умумлаштириш, қиёслаш, сабаб ва оқибатлар ўртасидаги боғлиқликни билиш, танқидий фикрлаш ва баҳслашиш, воқеалар ривожини олдиндан тахмин қилиш, ҳар қандай тизим ёки объектга ўтмиш, бугунги кун ва келажак нуқтаи назаридан ёндаша билиш, ҳаракатлар алгоритмининг териш, янги ғояларни кучайтириш ва ечимларни график образ шаклида акс эттириш кабилардир.

В.И.Самохвалованинг таъкидлашича, ижодкор шахси ўзини намоён қилиш учун қудратли кучга эга бўлган одамдир, аммо:

- биринчидан, бу энергияни янгилик яратиш учун сафарбар қилади;
 - иккинчидан, руҳиятида юзага келган вулқонни жиловлай олади»[14].
- Ижодкор одам ижод қилишга чанқоқ бўлади.

Уни амалга ошириш учун қатъият билан ишлашни яхши билади.

М.Махмутов ижодий фаолиятни қуйидагича таърифлаган: «Ижодий фаолият – эвристик фаолият бўлиб, унинг моҳияти муаммони тез тушунишидан, асосий ғоя, тушунчанинг моҳиятини англаб етишидан, ҳаракат усулини тўсатдан топишидан иборат. Бундай фаолият юқори жўшқинлик, субъектнинг объектга катта қизиқиши билан тавсифланади» [9]. Фикримизча, мутахассиснинг касбий-педагогик ижодкорлигининг шаклланишида ҳам процессуал, ҳам шахснинг ижодий фазилятлари ривожланиб бориши лозим.

Ижодий қобилиятни ривожлантириш орқали талабаларда муҳандислик фикрлашини ривожлантириш ва креатив фикрлашга кўникма хосил қилишда юқорида келтирилган мулоҳазалар орқали қуйидаги асосий тадқиқот йўналишларини белгилаб оламиз:

- “илмга қизиқувчи” талабаларни аниқлаш ва танлаш, уларни тарбиялаш йўлга қўйилиши лозим;
- илмий тадқиқот ишларига жалб қилиш, улар эришган натижаларни ишлаб чиқаришга тадбиқ қилиш;
- услубият асоси ва илмий ижодкорлик тажрибасини ўргатиш.

Шу ўринда ижод ва ижодкорлик сўзларига тариф беришни лозим топдик.

Ижод – инсоннинг янги моддий ва маънавий неъматлар яратиш фаолиятидир. Ижод энг аввал инсон тасаввурида пайдо бўлади, сўнгра бу юзасидан олиб борилган изланишлар, кузатишлар таҳлил қилиниб, мантиқий хулосалар чиқарилади. Ижод фан-техникани, маданиятни бойитади, ривожлантиради.

Ижодкорлик – инсоннинг борлиқни билиш ва ўзгартиришга қаратилган онгли, мақсадли фаолияти ҳисобланиб, бунинг натижасида янги, аввалдан мавжуд бўлмаган, жамиятнинг моддий ва маънавий ҳаётини яхшилашга йўналтирилган буюмлар, техник ишланмалар ва бошқалар яратилади.

Олий таълим муассасаларида талабалар орасида ижодий фаолиятга мойил талабаларни аниқлаш биринчи ўқиш кунидан амалга оширилади ва селекция ишлари олиб борилади.

Бу иш белгиларни ажратиб олиш ва баҳолаш орқали амалга оширилади (1-жадвал).

Белгилар	Баҳолар		
	Ўрта	Яхши	Аъло
Олий ўқув юртига кириш имтихонларида кўрсатган натижалари таҳлили	-	+	-
Олдиндан эришган ютуқларини аниқлаш	-	-	+
Талабанинг қизиқиш доирасини аниқлаш	-	-	+
АКТ бўйича кўникмаси	-	+	-
Хорижий тилларни билиш даражаси	+	-	-

1-жадвал. Талабаларни орасидан ижодга мойиллиги бор ва қобилиятли талабаларни аниқлашнинг белгилаш ва белгиларни баҳолаш усули.

Юқорида келтирилган белгиларга ажратиш ва баҳолаш жадвалини ҳар бир талаба кесимида ўрганиб оламиз. Ушбу вазифани бажаришда факультет, кафедра ва тьюторлар ҳамкорликда ишлаши лозим.

Олинган статистик маълумотлар таҳлил қилинади ва талабанинг ижодкорлик доираси аниқланиб, керакли йўналиш бўйича илмий раҳбар белгиланади.

Илмий раҳбар талабага ривожлантириш режасини тузишга ёрдам беради ва уни илмий-тадқиқот ишларига жалб қилади.

Талабанинг ижодкорлик доираси аниқланиб ривожлантириш режаси асосида фаолияти йўналтирилади.

Биринчи курс талабасини илмий тадқиқотларга жалб қилишни кўриб чиқайлик. Юқорида келтирилган белгилар ва баҳолаш тизими орқали талабанинг кучли ва заиф томонлари аниқлаб олинади. Бажариладиган ишлар кетма-кетлигини “зинапоя” усулида кўриб чиқайлик (1-расм).

1-расм. Талабани ижодкорлик қобилиятини аниқлашнинг белгилар ва белгиларнинг баҳоланишинини “зинапоя” усулида тасвирланиши

Албатта юқорида келтирилган фикрларни амалга оширишда талабанинг қизиқишини эътиборга олиш, унинг ижодкорлик доирасидан чиқиб кетмаслик муҳим ўрин тутади. Чунки талабага унинг имкониятидан ортиқ вазифани бериш ёки ғояларини ҳисобга олмаслик унда креатив фикрлаш қобилиятининг “бўғилиши”га ва шаблон асосида фикрлайдиган бўлиб қолишига сабаб бўлади. Талабанинг ижодкорлик қобилиятини ривожлантиришга илмий ёндашиш муҳим аҳамият касб этади.

Илмий фаолият билан шуғулланувчи фаол ижодкор шахс шакллантиришда мавжуд илмий ишланмаларни таҳлил қилиш асос бўлиб хизмат қила олмайди, чунки, ушбу ишларда муаммога тизимли ёндашиш етарли даражада эмас, хорижий ва республика олимларининг ишланмалари тўлиқ таққослаш ишлари амалга оширилмаганлиги ҳамда мавжуд ишланмаларда келтирилган жиҳатлар ҳаётий реализмга мос келмаслигидир.

Шу тарзда, хорижий олий таълим муассасаларида илмий йўналтирилган талабаларнинг ижодий қобилиятини ривожлантиришнинг замонавий концепцияси ва анъаналари ҳозирги кунгача тадқиқот мавзуси сифатида педагогикада кўриб чиқилмаган, бу эса мамлакатимиз олий таълим муассасаларида жаҳон таълим стандартларига мос келувчи мутахассислар тайёрлаш талабларига жавоб бермайди.

Юқоридаги фикрдан ушбу ишнинг тадқиқоти муаммоси шаклланади, яъни талабаларни ижодкорликка йўналтиришнинг, креатив ривожлантиришнинг замонавий анъаналари қандай ва унда тўпланган ижобий тажрибани юртимизда амалга тадбиқ қилиш имконияти борми?

Илмий фаолият жараёнида талабаларнинг ижодкорлик қобилиятларини ривожлантириш масаласи мураккаб ва кўп қиррали муаммо бўлиб, назарий фикрлаш, янги услуб ва ёндашиш, конструктив ғояларни олдинга суриш ҳамда тажрибада текширишни талаб қилади.

Хорижий олимлар тадқиқотлари кўпинча тажрибаларга таяниш ва ўз тажрибасида ўрнатилган чегарадан чиқмасликка интилиш ҳолатлари кузатилади. Кўпчилик тажрибаларда қисмларга ажратиб ўрганишга боғлиқ ва олий таълим муассасаларидаги ҳаётий реализм натижаларини умумлаштиришдан узоқлашган. Натижада кўплаб тадқиқотлар аниқ бир ҳолатга боғланган ва умумлаштириш имкониятини бермайди.

Мавжуд ишларни ўрганиш талабаларни илмий фаолиятга йўналтириб ижодий қирраларини очиш ва креатив фикрлашга ўргатишга ёндашиш усуллари жуда кенг эканлигини кўрсатади. Бироқ шуни айтиб ўтиш керакки, ушбу тадқиқотлар илмий фаолиятга йўналтириш орқали фаол ижодий шахс шакллантириши учун назарий концепция ролини ўйнай олмайди:

- фаол ижодий шахс шакллантириш муаммосини ўрганишга тизимли ёндашув йўқлиги;
- хориж ва мамлакатимиз тадқиқотларини таққослаш ишлари етарли ҳажмда амалга оширилмаган;
- мавжуд ишланмаларда келтирилган усуллар ҳаётий реализмга ва жамиятга мос келмаслиги.

Юқоридагилардан олий таълим муассасаларида илмий фаолиятга йўналтириш орқали ижодкорликни ривожлантиришга қайси услуб билан ёндашиш лозим деган савол туғилади.

Олдинда қўйилган саволни ўрганиш давомида илмий фаолиятга йўналтириш орқали ижодкорликни ривожлантириш каби мураккаб тадқиқот объектини қайси услубда тадқиқ қилиш кераклиги алоҳида аҳамият касб этади. Чунки бу ёрдамчи услуб фақатгина олинган маълумотларни тизимлаштириш ва умумлаштириш воситаси эмас балки маълумот олиш воситаси бўлиши керак.

Шуни таъкидлаш лозимки, фақатгина объект элементлари доирасида таҳлил ўтказиш, уларнинг тизимли белгилари ва хоссаларини излаш, тадқиқотдан кўзланган мақсадга олиб келмайди. Таҳлил тадқиқот объекти – талабаларни илмий фаолиятга йўналтиришни ташкил қилишни назарий кўрсатиб берувчи махсус услубий иш билан тўлдирилиши лозим.

Талабаларни илмий фаолиятга йўналтиришни ташкил қилишни мақсадли, тизимли ва функционал тадқиқ қилиш генетик таҳлил билан ягона концепция

ҳосил қилиши керак. Демак, тизимли ёндашиш услубияти тизимли-тарихий жиҳатларни ўз ичига олиш керак. Тизимли – генетик таҳлил умумий ҳолатда анъанавий аналитик усулга нисбатан анча мураккаб.

Талабаларни илмий фаолиятга жалб қилиш орқали креатив фикрлашга йўналтириш АҚШ, Англия, Франция, Германия ва бошқа давлатларда ўтган асрнинг 60 йилларида бошланди. Бунинг сабаби ушбу мамлакатларда иқтисодий, техник, илмий ва маданий ривожланиш алоҳида ҳодиса сифатида ижодкор шахсларнинг креатив қарашлари сифатида юзага келди[21].

Фикримизча, ижодкорликни ривожлантиришнинг заҳиравий, ижтимоий, тизимли ва педагогик жиҳатлари мавжуд. Заҳиравий жиҳат сифатида талабалар илмий жамоларининг ижодий фаоллиги, улар ишларининг натижадорлигини ривожланиши учун янги тадқиқот технологиялари, автоматлашган асбоблар жамланмаси, шахсий компьютерлар ва дастурий пакетларнинг янги авлоди ва бошқалар билан таъминлаши кўзда тутилади[20].

Ижтимоий омиллар сифатида мотивациялаш жараёнининг кучайтирилиши, психологик ҳолатнинг яхшиланиши, кейинги ўсиш поғоналарига таъсирини келтириш мумкин.

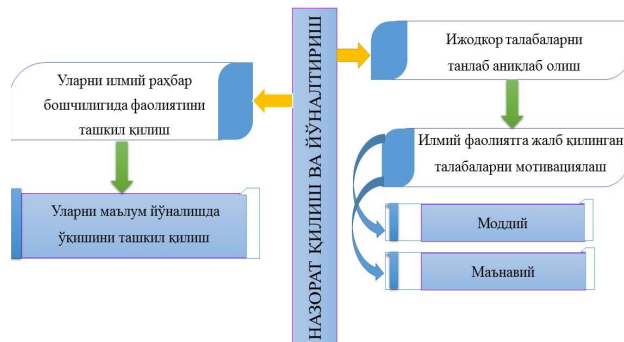
Тизимли жиҳат сифатида талабалар илмий жамоаларининг фаолият йўналишининг иқтисодий муҳим муаммоларга илмий йўналтириш кўзда тутилади.

Муаммонинг педагогик жиҳати талабаларнинг илмий фаолиятга йўналтирилганлигининг янги таркиби, шакли, ўқитиш услубларини излашдан иборат.

Б.Д. Теплов томонидан таклиф қилинган, кейинчалик Н.С.Лейтес қўллаб қувватлаган фикр сифатида: қобилият - бир ёки бир неча фаолиятни муваффақиятли бажаришнинг асосий шарти сифатида шахснинг индивидуал хусусияти муҳим роль ўйнайди [5].

Талабанинг илмий фаолиятга жалб қилиш орқали ижодкорликка йўналтиришни генеологиясини кўриб чиқайлик (2-расм).

Талабаларни илмий фаолиятга жалб қилиш орқали ижодкорлик қобилиятини шакллантириш ГЕНЕОЛОГИЯСИ

2-расм. Талабаларни илмий фаолиятга жалб қилиш орқали ижодкорлик қобилиятини шакллантириш генеологияси

Генеалогия (юн. *genealogia* — шажара) — ёрдамчи тарих фанларидан бири (17—18-а.ларда вужудга келган). Билимларнинг амалий соҳаси, шажаралар тузиш. Уруғ ва оилаларнинг келиб чиқиши, айрим шахслар тарихи ва қариндошлик алоқаларини ўрганади (қ. Шажара)[19].

Юқоридаги 2-расмда ушбу илмий ишда қўйилган масалага илмий ёндашиш ва амалга ошириш механизми генеология шаклида очиб берилган.

Талабаларни илмий фаолиятга йўналтириш орқали ижодкорлик қобилиятини шакллантириш мамлакат саноатига, пировард натижада, жамият ижтимоий иқтисодий ҳолатига таъсир жуда катта. Юқоридагилардан келиб

чиқиб, қуйидаги дидактик талаб ва шартларни шакллантириш мумкин:

– ижодий фикрлаш ижтимоий ходиса сифатида янгича ёндашувни талаб қилади;

– қобилиятли талаба – жамиятнинг бир бўлаги бўлиши билан бир қаторда индивидуал шахс эканлиги ҳисобга олиниши лозим;

– талабаларни фақатгина илмий фаолиятга йўналтириш орқали ижодкорлик қобилиятини аниқлаш ва ривожлантириш имконияти кам;

– ривожлантириш учун ҳукумат миқёсида ва ҳудудий ёндашиш бўлиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, олий таълим муассасалари фақатгина маълум бир соҳада мутахассис тайёрлаш билангина чекланиб қолмасдан талабаларда ижодкорлик қобилиятини аниқлаш, уни ривожлантириш ва рўёбга чиқариш билан ҳам шуғулланиши шарт. Чунки ижодкор талабалар мамлакат умумий ривожининг драйверларидир.

Юқоридаги хулосадан келиб чиқиб қуйидаги тавсияларни берамиз:

– ўқув жараёни асосига таълим олувчи шахс эҳтиёжини асос сифатида олади:

– таълим олиш жараёнида жамоавий таълим олиш билан бир қаторда индивидуал таълим олишни жорий қилиш, унинг йўлини танлаш ва амалга ошириш воситасини аниқлаш лозим:

– талабаларда билим олишга турғун мотивация уйғотиш йўларини ишлаб чиқиш ва амалга тадбиқ қилиш лозим.

Ижодий фикрлайдиган ва илмий асосланган таваккал қилишдан кўркмайдиган мутахассис тайёрлаш қуйидаги босқичларда амалга оширилиши лозим:

– ижодга мойиллиги бўлган талабаларни аниқлаш ва танлаш, уларни тайёрлаш;

– уларни илмий тадқиқот ишларига жалб қилиш, натижаларни ишлаб чиқаришга тадбиқ қилиш;

– талабаларни мутахассислик-ижодий йўналтириш, уларни услубият асо-си ва илмий ижодкорлик тажрибасини ўргатиш орқали бажарилади.

Адабиётлар:

1. Библер В.С. Нравственность. Культура. Современность / ВС Библер. М.: Мысль.- 1990, С.79

2. Выготского, Л. С., Гальперина, И. Я., Гильфорда, И. П., Давыдова, В. В., Кляуса, Г., Крутецкого, В. А., ... & Пиаже, Ж. ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ СРС СРЕДСТВАМИ ИКТ. - 1990, С.65

3. Каган, М. С. Формирование личности как синергетический процесс. Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. М.: Прогресс-Традиция, - (2003). С.341-357.

4. Кедров, Б. М. О творчестве в науке и технике. М.: Молодая гвардия, - (1987). С.191.

5. Лейтес Н.С. Ранние проявления одаренности. Вопросы психологии, - (1988). С. 98.

6. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Политиздат. - (1977). С.41

7. Лернер, И. Я. Дидактические основы методов обучения. М.: педагогика, - (1981). С.185.

8. Маматкулов, А. Н. Касбий таълимда талабалар ижодкорлигини ривожлантириш. Современное образование (Узбекистан), - (2019). С.(12 (85)).

9. Махмутов, М. И., Ибрагимов, Г. И., & Чошанов, М. А. Педагогические технологии развития мышления учащихся. Казань: ТГЖИ,- (1993). С.88.

10. Махмутов М. И. Принцип проблемности в обучении. Вопросы психологии, 5, - (1984) С.30-36.
11. Рубинштейн, С. Л. Принцип творческой самодеятельности. Вопросы философии, - (1989). С. 3.
12. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии. - (2005). С.358.
13. Петровский, А. В., & Ярошевский, М. Г. Основы теоретической психологии. М.: ИНФРА М. - (1999). С.275
14. Самохвалова, В.. Творчество: божественный дар, космический принцип, родовая идентичность человека. Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего образования Российский университет дружбы народов (РУДН).- (2007) С.
15. Сидорчук, Т. А., & Лелюх, С. В. Методика формирования у дошкольников классификационных навыков (Технология ТРИЗ). М.: АРКТИ. - (2010). С.125
16. Шарипов, Ш.С. Касб-хунар таълими тизимида ўқувчилар ижодкорлик қобилиятларини ривожлантиришнинг узлуксизлиги. Архив Научных Публикаций JSPI. - (2020). С.237
17. Шарипов Ш.С. (2001). Талабалар ихтирочилигини шакллантиришнинг педагогик шароитлари: Дисс. ... пед. фан. номз. – Т.,2001. – Б.140
18. Щеглова С.Н. Системный анализ факторов, влияющих на развитие творческого потенциала будущих специалистов // Материалы научно-практической конференции «Интеллектуальные ресурсы Северо-Востока России»: 22-23 июня 2005 г. – Магадан: Изд. СМУ, 2005. – С. 280
19. «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти ТОШКЕНТ – С. 156
20. Shomirzayev, M.Kh. (2020). Education is personally focused technology. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (8), Part. 95.
21. Shomirzayev, M.Kh. et al. (2020). National handicrafts of Uzbekistan and its social – economic significance. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (8), Part III. 134.
22. Shomirzayev, M.Kh. The Concept Of Pedagogical Technology And Basic Principles. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*. (Affiliated to Kurukshetra University, Kurukshetra, India), Vol. 10, Issue 11, November 2020 Scientific Journal Impact Factor (Sjif 2020-7.13). -Part 1558. (<https://saarj.com>)